

Üretken Sermayenin Yeniden Üretilmesinin İdeolojik Aygıtı Olarak Hukuk

Hakemli Makale

Ezgi Nur TÜRKÖĞLU KARACAOVA^{1,2}

ÖZ

Sermayenin yeniden üretiminin bir biçimi olan üretken sermayenin yeniden üretilmesinde hukuk ideolojik aygıt olarak önemli bir işleve sahiptir. Üretken sermayenin yeniden üretiminin asli unsuru olan ücretli emek gücü ile işveren arasındaki ilişki iş sözleşmesi dolayısıyla somutlaşır. Burada hukuk bir yandan işçiye özgür bir birey olarak seslenir ve çalışıp çalışmamakta işçinin özgür olduğunu söylerken öte yandan üretim ilişkileri de hukuk aracılığıyla düzenlenir. Böylece hukuk üretken sermayenin yeniden üretilmesini hem genel düzenleme işleviyle hem de ideolojik işleviyle sağlar. Hukukun ideolojik işlevi bütün alana sirayet etmekle beraber özellikle iş sözleşmesi bu açıdan önemlidir. İş sözleşmesinde tarafların eşitliği ve sözleşme serbestisi hukukun ideolojik işleviyle birlikte değerlendirildiğinde, hukukun üretken sermayenin yeniden üretilmesindeki işlevi açıkça görülebilir.

Anahtar Kelimeler: İdeolojik Aygıt, Hukuk, Üretken Sermaye, İş Sözleşmesi, Althusser

ABSTRACT

Law As The Ideological Apparatus of Reproduction of Productive Capital

In the reproduction of the productive capital, which is a form of reproduction of the capital, law has an important role as an ideological apparatus. The relationship between the wage labor force and the employer, which is the essential element of the reproduction of the productive capital, becomes concrete through the employment contract. On the one hand, law calls the worker a free individual, and says that the worker is free to work or not, on the other the relations of production are regulated by law itself. Thus, the law provides for the reproduction of the productive capital both by its general regulation function and its ideological function. The ideological function of the law spreads to the whole field, but especially the labor contract is important in this respect. When the equality of the parties in the contract of employment and the liberty of contract are evaluated together with the ideological function of the law, the function of the law in reproducing the productive capital can be clearly seen.

Keywords: Ideological Apparatus, Law, Productive Capital, Labor Contract, Althusser

¹ **Sorumlu Yazar:** Ezgi Nur Türkoğlu Karacaova, Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi **e-mail:** zginurturkoglu@hacettepe.edu.tr
Geliş Tarihi: 15.03.2018 ; Kabul Tarihi: 21.06.2018

² Yazar, makalesini başlık numaraları ve içindekiler kısmı içermeyecek şekilde kurgulamıştır.

ÜRETKEN SERMAYENİN YENİDEN ÜRETİLMESİNİN İDEOLOJİK AYGITI OLARAK HUKUK

Sermaye; tarihin belirli bir döneminde ilgili toplumsal formasyonlar içerisinde hakim hale gelmiş, sınıf mücadeleleri içerisinde belirlenmiş bir toplumsal ilişki olarak¹ birbirinden bağımsız sayısız üretici etkinliğin gündeme getirdiği taleplerin toplam etkisine denk gelmektedir². Gelecekte üretilen artı değere yönelerek genişleme, duraklama, kriz ve yeniden genişleme döngüsünden oluşan çevirimlerle birlikte dönüşen üretim etkinliğine ve sermayenin bu etkinliğe bağlı dolaşımına denk düşer³.

Sermaye, yeniden üretim aracı olarak hizmet eden birikmiş emekle sınırlı değildir, aynı zamanda birikmiş emeğe kendi değişim değerini korunmasının ve çoğaltılmasının aracı olarak hizmet eden yaşayan emektir⁴. Sermaye ancak işgücü karşılığında değişilmek suretiyle yani ancak ücretli emek yaratarak çoğalabilir⁵. Sermayenin genişletilmiş yeniden üretimi P-M-M1-P1 şeklinde şematize edilebilir; bu durumda M-M1 evresinde ücretin artı değer karşısındaki oranını düşürebilen bireysel kapitalistler rakiplerine avantaj sağlamış olurlar ve genel olarak sermaye bu süreçte birikir⁶.

Birikimin olabilmesi için artık ürünün bir kısmının sermayeye çevrilmesi gerekir. Ne var ki, bir mucize olmayacaksa, sermayeye dönüştürülecek şeyler ancak emek sürecinde kullanılabilen şeyler, yani üretim araçları ve sonra da işçinin yaşamasını sağlayan şeyler, yani geçim araçlarıdır. O halde, yıllık artık emeğin bir kısmının yatırılmış olan sermayenin yenilenmesi için gerekli olan miktarın ötesine geçen ek üretim ve geçim araçlarının üretimi için kullanılmış olması gerekir... bu unsurlara fiilen iş gördürebilmek için, kapitalistler sınıfının ek emeğe ihtiyacı olur. Halen çalıştırılmakta olan işçiler üzerindeki sömür genişliğine ya da derinliğine arttırılamıyorsa ek emek güçlerinin bulunması gerekir⁷.

Marx'ın ifade ettiği üzere, bir toplumsal oluşumun varlığını sürdürebilmesi, ilgili oluşumun üretimde bulunurken üretim koşullarını da yeniden üretmesine bağlıdır⁸. Althusser buradan yola çıkarak üretim koşullarının yeniden üretiminin ne olduğu

1 ÖZDEMİR, Ali Murat, "**Kolektif Emperyalizm**", Kolektif Emperyalizm - Mağribden Maşrika Dönüşümün Ekonomi Politikası, (der. A.M., Özdemir), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014, s.32, (s.29 - 92).

2 Ibid., s.40.

3 Ibid., s.39.

4 MARX, Karl, **Ücretli Emek ve Sermaye - Ücret Fiyat ve Kar**, 8. Basım, Sol Yayınları, Ankara, 2012, s. 30.

5 Ibid., s.31

6 ÖZDEMİR, 2014, s.41.

7 MARX, Karl, **Kapital - Ekonomi Politikasının Eleştirisi I. Cilt**, (Çev. Mehmet Selik & Nail Satılğan), 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s. 562.

8 ALTHUSSER, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, (Çev. Alp Tümertekin), 2. Basım, İthaki Yayınları, İstanbul, 2015, s. 35.

sorusuyla işe girer. Üretim süreci üretim ilişkilerinden ve üretici güçlerden oluştuğuna göre üretim koşullarının yeniden üretimi bunların yeniden üretimini içermektedir. Bu noktada üretim araçlarının yeniden üretimi meselesi gündeme gelir. Elbette maddi üretim araçlarının yeniden üretimi şart olmakla birlikte; üretim araçlarının yeniden üretimi salt işletme düzeyinde düşünülemez; zira emek gücü sadece bir maliyet girdisi olarak değerlendirilemez⁹. İşte üretim güçlerin yeniden üretimini, üretim araçlarının yeniden üretiminden ayıran da emek gücünün yeniden üretimidir¹⁰. Emek gücünün yeniden üretimi ücret yolu ile sağlanmakla birlikte bunun için gerekli olan değer sadece işçinin fiziksel yeniden üretimine karşılık gelmez; bu tarihsel olarak hem kapitalist sınıfın kabul ettiği hem de proletarya sınıf mücadelesi sonucu değişken bir asgari değer gereklerine uygun olarak belirlenir; Althusser buna örnek olarak Fransız proleterlerine şarap, İngiliz işçilerine bira gerektiğini söyler¹¹.

Üretici güçlerin gelişmesi ile birlikte, toplumsal-tekniik işbölümünün farklı alanları ve mevkilerinin gereklerine uygun olarak emek gücünün yetkinleşmesi gerekir ve bu itibarla emek gücünün yeniden üretimi işletmede değil, esas olarak işletme dışında bir başka deyişle kapitalist okul sistemi içerisinde sağlanmaya yönelir ki; okulda sadece beceri değil aynı zamanda 'yurttaş bilinci, mesleki vicdan ve ahlak kuralları yani toplumsal-tekniik işbölümüne ve nihayet, sınıf egemenliğinin getirdiği düzene saygılı davranma kuralları' öğrenilir¹². Sonuç olarak okul beceri öğretmenin yanında bunu, "öznesi olmayan, ama taşıyıcısı olan, toplumu en geniş biçimde sarıp kucaklayan¹³" anlamına gelen egemen ideolojiye¹⁴ tabi olmayı sağlayan biçimde yapar¹⁵. Bu noktada Althusser emek gücünün yeniden üretiminin olmazsa olmaz koşulu olarak sadece niteliklerin değil aynı zamanda egemen ideolojiye tabi olma biçimleri içinde ve bu biçimler altında yeniden üretimin sağlandığını söyler¹⁶. Emek gücünün yeniden üretiminin bu şekilde açıklanması, üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin açıklanmasının bir parçası olsa da hepsini açıklayamaz. Üretim ilişkilerinin yeniden üretimi çok büyük ölçüde hukuki, siyasal ve ideolojik üstyapı yoluyla sağlanır¹⁷. Althusser üst yapı alt yapı metaforunu betimleyici olarak yararlı bulur, bu iki katlı yapının temele dayanmasalardı üst katların tek başına havada tutunamayacaklarını gösterdiğini ifade eder ve aynı zamanda belirleme göstergeleri bakımından, son kertede ekonomik temelde olup bitenlerin katlarda olanları belirlemesi bakımından da faydalı bulur¹⁸. Böylece üst yapı alt yapının son

9 Ibid., s. 36 - 37.

10 Ibid., s.38.

11 Ibid., s.38 - 39.

12 Ibid., s.39 - 40.

13 ÇULHAOĞLU, Metin, **İdeolojiler Alanı ve Türkiye Örneği**, 2. Basım, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999, s. 36.

14 Ayrıntılı bilgi için bkz. ÇULHAOĞLU, 1999, s. 36

15 ALTHUSSER, op. cit., s. 41.

16 Idem.

17 Ibid., s.55.

18 Ibid., s.43.

kertedeki belirleyiciliği ile belirlenmiş olarak bu tasvirde önemli olan iki nokta vardır; bunlardan birincisi üst yapının temel karşısında görece özerkliği haiz olması, ikincisi ise üst yapının karşılık olarak temeli etkilemesidir¹⁹. Ancak her halükarda bu metaforun betimleyici olmasının onun aşılması gerektiğini belirtir Althusser ve bu noktada yeniden üretim perspektifinden bunların düşünülmesi gerektiğini ileri sürerek devleti bu noktadan incelemeye girişir²⁰.

Althusser Marksist klasiklerde devletin her şeyden önce 'hukuki pratiğin gerekleri uyarınca zorunluluğunu ve varlığını hepimizin kabul ettiği uzmanlaşmış aygıt, yani polis- mahkemeler- hapishaneler; bir de polis ve uzmanlaşmış yardımcı birlikleri olaylarla başa çıkamadıklarında son kertede ek baskı gücü olarak doğrudan doğruya müdahale eden ordu ve bu bütünün üzerinde, devlet başkanı, hükümet ve idare olarak devlet aygıtı şeklinde tanımlandığını ifade eder²¹. Bu noktada devlet egemen sınıfın baskı aracı konumundadır. Ancak Althusser devlet aygıtının baskı işlevini yürüten araçların çoğalmasının esasen devlet teorisini ilerletmediğini ileri sürmekte ve bu noktada devlet ile devlet iktidarı arasında bir ayrım yapmakla birlikte devletin yalnızca devlet iktidarına bağlı olarak anlam taşıdığını; zira tüm siyasal sınıf mücadelelerinin devlet iktidarının elde tutulması ve korunması çevresinde döndüğünü söyler²². Böylece devlet iktidarı ile devlet aygıtı birbirinden ayrılır. Bu nokta Althusser'in teorisinde çok önemli bir yeri işgal eder. Zira devlet iktidarı çeşitli mücadeleler sonucunda ele geçirilse bile devlet aygıtı olduğu yerde kalabilir ve eğer egemen bir ideoloji kurulmak isteniyorsa devlet aygıtı da dönüştürülmelidir. Devlet aygıtının tarafında bulunan ancak onunla karıştırılmaması gereken bir gerçek olarak devletin ideolojik aygıtlarının altını çizer Althusser²³. DİA'lar (*Devletin İdeolojik Aygıtları*) ise dinsel, okul, aile, hukuki, siyasal, sendikal, haberleşme ve kültürel olarak sıralanabilir²⁴. Peki bunlar nasıl ayrılır²⁵? Bir tek baskıcı devlet aygıtına karşılık birden çok DİA vardır. Peki DİA'ların çeşitliliğini birleştiren nedir? Eğer DİA'lar ideolojiye öncelik vererek işliyorsa onların çeşitliliğini birleştirenin bu işleyiş olduğunu ifade eder Althusser; zira işleyişlerini sağlayan egemen sınıfın ideolojisi olan egemen ideoloji tüm çelişkilerine rağmen daima bir birliğe sahiptir²⁶. Baskıcı devlet aygıtı tamamıyla kamu alanına aitken DİA'ların çoğu özel alana aittir; ancak bu alan ayrımının burjuva egemen ideolojisinin getirdiği bir sonuç olduğu da unutulmamalıdır. İkisinin de ideoloji ve şiddeti kullanarak işlemesiyle beraber baskıcı aygıt öncelikle şiddet kullanımına yönelirken; DİA'lar ideoloji kullanımına yönelir. Aralarındaki en temel ayrım budur²⁷.

19 İdem.

20 Ibid., s.44.

21 Ibid., s.44 - 45.

22 Ibid, s.46 - 48.

23 Ibid, s.50.

24 Ibid, s. 50, 51.

25 İdem.

26 Ibid., s.53.

27 Ibid., s.52.

Egemen sınıf baskıcı devlet aygıtını elinde tutar ve bu itibarla ideolojik aygıtlara da sahiptir; ancak baskıcı devlet aygıtını elde tutmak ile DİA'ların etkin olması birbirinden ayrıdır²⁸. DİA'ların hareketi ile baskıcı devlet aygıtının hareketi arasında durmaksızın açık ya da örtülü karşılıklı ilişkiler vardır²⁹. Sonuç olarak denilebilir ki; hiç bir sınıf DİA'ların içinde ve üstünde kendi hegemonyasını uygulamadan devlet iktidarını kalıcı olarak elinde tutamaz der Althusser³⁰. Peki bu ne demektir? Bu noktada DİA'ların işlevine bakılmalıdır. Bunun içinse önceki açıklamaların genel bir toparlanması yapılması uygun olacaktır. Devlet aygıtı hem baskıcı devlet aygıtını hem de DİA'ları kapsar. Devlet iktidarı dolayısıyla baskıcı devlet iktidarını eline geçirmiş olan sınıf, DİA'ları aynı kolaylıkla ele geçiremez zira DİA'lar sınıf mücadelesinin sadece konu değil, aynı zamanda yeridir de ve eski egemen sınıfın DİA'lardaki sağlam konumlarının yanı sıra aynı zamanda sömürülen sınıfların da mücadele ettiği bir konu olarak DİA'ların ele geçirilmesi zordur³¹. Peki DİA'ları bu kadar önemli yapan şey nedir? İşlevleridir; elbette DİA'lar işlevleriyle var olmazlar ancak önemlerini de işlevlerinden alırlar. DİA'ların işlevleri toplumsal oluşumun var olma koşullarından olan üretim ilişkilerinin yeniden üretimde üstlendikleri roldür. DİA'lar baskıcı devlet aygıtının aksine üretim ilişkilerinde kişilere biçilmiş rolü zor kullanmadan; apaçıkmişçesine, doğal ve kuralları ile birlikte kişilere gösterir ve benimsetirler. Bunu da yukarıda belirtildiği gibi işleyişlerinde ideolojiye öncelik ve yer vererek yaparlar. Öyleyse DİA'ların işlevini anlamak için şimdi bakılması gereken yer ideolojidir.

İdeoloji konusunda birçok değerli teori vardır ancak burada Althusser'in perspektifi ile sınırlı kalınacaktır. Althusser ideolojinin ilk olarak bireylerin gerçek varoluş koşulları ile kurdukları hayali bir ilişkinin temsili olduğunu ifade eder³² ve insanların gerçek varoluş koşullarını temsil etmek için neden böylesi bir hayali aktarıma uğratmaya gerek duyduğu sorusunu sorar³³. Buradaki kilit cevap ideolojinin varoluş koşulları ile kurulan ilişkinin hayali olmasında yatar; yani bir başka deyişle kilit kelime ilişkidir³⁴. Althusser'e göre her türlü hayali çarpıtma bu ilişkinin hayali doğası tarafından desteklenir; yani "her ideolojinin, zorunlu biçimde hayali olan çarpıtılmasında temsil ettiği şey, varolan üretim ilişkileri değil, her şeyden önce bireylerin üretim ilişkileri ve bunlardan türeyen ilişkiler ile kurduğu hayali ilişkidir"³⁵. "Peki bu ilişkilerin ve bireylerin bunlarla girdikleri özel ilişkilerin bireylerin temsilinde hayali olması, çarpıtılması neden zorunludur?"³⁶ sorusunu sorar Althusser.

28 Ibid., s.53.

29 Idem.

30 Idem.

31 Ibid., s.54

32 Ibid., s.68.

33 Ibid., s.69.

34 Ibid., s.71.

35 Idem.

36 Ibid., s.72.

Buna geçmeden önce belirtilmelidir ki; Althusser için yaşanan ilişkiler meselesi olan ideoloji, ideolojinin yanılısma, yanlış bilinç, uydurma olduğu yönündeki iddiaları reddeder³⁷. Belirli toplumsal koşullarda çoğu kez ilişkiler doğru olmayan inanç ve iddiaları barındırsalar da; her ideolojinin yanlışlık içereceği anlamına gelmez³⁸. Bir kere ontolojik olarak meseleye yaklaşıldığında ideolojiyi meydana getiren temsil ve fikirlerin zihinsel değil maddi bir varoluşa sahip olduğu görülür³⁹. İdeolojiler bir tür bilgi içerseler de; mevcut bilgiler teorik olmaktan çok özneyi toplum içerisindeki pratik işlerine yönelttiğinden dolayı pragmatiktir⁴⁰. Zaten kapitalizmin gitgide karmaşık hale gelen yapısı, artı değer in bölüşümünde maddi üretimin dışında başka etkenlerin ağırlıklarının artması, orta sınıfların genişlemesi olguları; kapitalist sömürü ve eşitsizliklerin çıplak halleriyle kavranmasını engellemekle birlikte; yabancılaşmanın katlanması sonucu yabancılaşma içerisindeki bireylerin ve sınıfların bilinçlenmeleri ideolojik dolayimleri çok daha gerekli kıldığından; ideolojinin yanlış bilinç olduğunu savunan düşünceler doğrultusunda gerçek durumun tam bilincine varıldığında ideolojinin yok olacağı savı da ortadan kalkmıştır⁴¹. İdeoloji ile işleyen DİA'larda da görüleceği üzere ideoloji bir aygıtta ve bu aygıtın pratiklerinde var olur⁴². Bunun dışında ideoloji sonucu bireylerin ilişkilerle olan özel ilişkisindeki hayali ilişki de maddi bir varoluşa sahiptir⁴³. Althusser bunu şöyle açıklar:

Bir birey Tanrı'ya ya da Görev'e ya da Adalet'e, vb. inanır. Bu inanç söz konusu bireyin fikirlerinden kaynaklanır, yani inancına ilişkin fikirleri içinde barındıran bir bilince sahip bir özne olarak ondan kaynaklanır. Bu sayede, yani böylece kurulmuş olan, tam anlamıyla ideolojik 'kavramsal' düzenek sayesinde söz konusu öznenin maddi davranışı da bu düzeneğin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkar...bir bilinç sahibi ve bilincinin kendisine esinlediği fikirlere inanan ya da bunları özgürce kabul eden her öznenin kendi fikirleri uyarınca eylemesi gerektiği; bir başka ifade ile kendi maddi pratiğinin edimlerinde özgür bir özne olarak sahip olduğu kendi fikirlerine yer vermesi gerektiridir, böyle yapmaması iyi olmaz⁴⁴...inancına göre yapması gerekeni yapmıyorsa başka bir şey yapıyordur...demek ki kafasında başka fikirler vardır ve böylece 'tutarsız'... ya da 'sapkın' biri olarak... hareket ediyordur⁴⁵.

37 EAGLETON, Terry, **İdeoloji**, (Çev. Muttalip Özcan), 3. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 43.

38 Ibid., s.50.

39 ALTHUSSER, op. cit., s.72.

40 EAGLETON, **2011**, s.44.

41 ÇULHAOĞLU, **1999**, s.24.

42 ALTHUSSER, **2015**, s.73.

43 Idem.

44 İşte daha önce sorulan zorunluluk burada yatar.

45 Ibid., s. 73-75.

Althusser öznenin inançlarını oluşturan fikirlerin maddi pratiklere dahil olan maddi edimler olduğunu ve bu maddi pratikleri düzenleyen ise maddi ritüeller olduğu ve bu ritüellerin kendilerinin de söz konusu öznenin fikirlerinin kaynağını oluşturan maddi ideolojik aygıt tarafından tanımlandığını ileri sürer⁴⁶. Yani Althusser'e göre her pratik, ancak bir ideoloji yoluyla ve bir ideolojinin altında var olabilir ve her ideoloji, ancak bir özne yoluyla ve özneler için var olabilir⁴⁷. Bunun sonucu olarak Althusser ideolojinin bireyleri özne olarak çağırdığını ileri sürer⁴⁸. 'Interpellation' kavramı Althusser'in teorisinde kilit öneme sahip diğer kavramlardan bir diğeridir. Her tür ideoloji, özne kategorisinin işleyişi sayesinde, somut bireyleri somut özne olarak çağırır⁴⁹. Bireyler zaten hep öznedirler; çünkü ideoloji öncesiz ve sonrasızdır ve somut bireyi, somut özneye dönüştürmek onun kurucu işlevidir⁵⁰. Mümkün öznelerin bu kadar çok var olabilmesinin mutlak koşulu ise bir başka öznenin yani biricik ve merkezi bir öznenin var olduğunun sayılmasıdır⁵¹. Büyük özne olan bu merkezi ve biricik özne küçük özneye seslenir ve küçük özne büyük öznenin çağırması yoluyla özne olur. Bireylerin öznenin öznesi olmaları ve özneye tabi olmaları sonucunda özne ile öznelerin birbirini tanıması, öznelerin kendi aralarında birbirini tanıması ve nihayet öznenin kendi kendini tanıması gerçekleşir ve böylece her şeyin bu şekilde yolunda olduğuna dair öznelerin oldukları şeyi tanıyıp kabul etmeleri ve buna uygun davranmaları koşuluyla her şeyin yolunda gideceğini dair mutlak güvence ideolojinin işleyişini oluşturur⁵².

"Özne olarak çağırılma, Özne'ye tabi olma, evrensel tanıma ve mutlak güvencenin bu dörtlü düzeniyle sarılan özneler, 'işleyip yürürler'; baskıcı devlet aygıtının şu ya da bu biriminin müdahalesine yol açan 'kötü özneler' dışında, çoğunlukla 'kendiliklerinden yürürler'⁵³." İşte bu kendiliklerinden yürüme hali DİA'lar tarafından gerçekleştirilen ideoloji ile sağlanır⁵⁴. Özgür bireye bakıldığında bu işleyiş güzel bir şekilde görülür. Özgür birey, "*Özne'nin emirlerine özgürce boyun eğsin, yani tabi olduğunu özgürce kabul etsin diye, yani kendi tabi oluşunun eylem ve hareketlerini tek başına tamamlasın diye, bireye özgür özne olarak seslenilir. Özneler ancak tabi olarak ve tabi olmak için vardır. Bunun içindir kendiliklerinden yürümezler.*"⁵⁵.

Bir uçta maddi koşullarının sermaye olarak belirlenmesi ve diğer uçta emek güçlerinden başka satacak hiçbir şeyleri olmayan insanların ortaya çıkması yetmez. Bunların

46 Ibid., s.76.

47 Ibid., s.77.

48 Idem.

49 Ibid., s.81.

50 Ibid., s.83.

51 Ibid., s.86.

52 Ibid., s.88.

53 Ibid., s.88, 89.

54 Idem. İdeolojilerin sadece aygıtlarda var olduğuna itiraz için bkz. THERNBORN, Göran, İktidarın **İdeolojisi ve İdeolojinin İktidarı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s.75-79.

55 Idem.

kendilerini gönüllü olarak satmaya zorlanmaları da yetmez. Kapitalist üretim gelişimi içinde, eğitimleri, gelenekleri ve alışkanlıkları dolayısıyla bu üretim tarzının zorunluluklarını apaçık doğa yasalarıymış gibi gören bir işçi sınıfı oluşur. Bu üretim tarzı tam bir gelişme düzeyine ulaşır ulaşmaz, işleyişi ile her türlü direnci kırar; görece nüfuz fazlasının sürekli varlığı, emek arz ve talebi yasasını ve dolayısıyla üretici sermayenin değerlendirilme ihtiyaçlarına uygun sınırlar içinde tutar ve iktisadi ilişkilerin sessiz baskısı kapitalistin işçi üzerindeki kesin egemenliğini tamamlar...İşlerin normal akışı sırasında işçi "üretim doğa yasaları"na, yani kapitalist üretimin kendi mekanizması ile yaratılan, güvence altına alınan ve ebedileştirilen sermaye bağımlılığına terk edilebilir⁵⁶.

Normalleştirilmenin apaçıklığından dolayı yerini öznelliklerin maddi kuruluş mekanizmasına bırakması sonucu sermayenin emek üzerinde gerçek boyunduruğu gerçekleşir ve "birey-biçiminde önceden kurulmuş olan öznelliklerin emek sürecinde tabiiyetiyle nitelenen biçimsel boyunduruk dünyası" iktidar aygıtlarının kurumsal olarak gelişmesi yoluyla burjuvazi-özneyi kutsayan evrensel birleşme yasasının yarattığı baskı sonucu tüm unsurların bir araya geldiği bir "yama"dır⁵⁷. Bu noktada hukuki ideolojiyi ayrıca incelemek gerekir. Bunun nedeni ise hukukun kendi kendine yeterli bir alan olmaması; başka bir deyişle düzenlediği ilişkilere gönderme yapan adalet, hak, otorite, özgürlük gibi göstergeleri; kendi içsel bütünlüğüne hasredebilecek göstergelere sahip olmadığından; her daim daha geniş ideolojik yapılar bütünlüğünden bu yapıların ideolojik doğaları ile birlik ödünç almasından ve bu suretle ilgili gösterge setlerinin hukuki düzenin farklı alanlarının bütünlüğünü sağlamasından ötürü hukukun merkezileştirici bir etkiyi haiz olmasındandır⁵⁸. Althusser'e göre hukuk ancak mevcut üretim ilişkilerine bağlı olarak vardır ve hukuk ancak varlığını borçlu olduğu üretim ilişkilerinin kendisinde tamamen var olmaması şartıyla biçimsel sistematığe sahiptir⁵⁹. Diğer söylemler ile hukuk arasındaki irtibat noktası, hukukun alt söylemlerini bir merkeze doğru çeken etkide görülebilir; böylece kapitalist toplumsal formasyonlarda temel sosyal biçimler hukuki biçimler dolaşımıyla bitişir, yapışır ki; hukuk bir bağlantı noktası olarak görülebilir⁶⁰. Bağlantı noktası olması ve diğer yapıların etkisi sonucu disipline edici ve düzenleyici ilişkiler ile dengeler sarsıldığında yeni düzen hukuk çerçevesinde oluşur veya hukuk yoluyla korunmaya

56 MARX, 2011, s.707.

57 ALBIAC, Gabriel, "Spinoza / Marx: Öznenin İnşası", **Marx'tan Spinoza'ya Spinoza'dan Marx'a: Güncel Müdahaleler**, (der. E. Canaslan, vd.), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, (s.297 - 306), s.298-301.

58 ÖZDEMİR, Ali Murat, **Sözün Mülkiyeti - Hukukun Ekonomi Politikası**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, s. 206.

59 EKİCİ, Ekrem, "Antonio Gramsci ve Louis Althusser: Hukuk İdeolojisinin Eleştirisi", **Marksist Devlet ve Hukuk Teorisi**, (der. T. Yelkenci), NataBene Yayınları, Ankara, 2013, (s. 247 - 279), s.240.

60 ÖZDEMİR, op. cit., s.194.

çalışılır⁶¹. Hukuk düzenleyici olmak bakımından ifade ettiği üretim ilişkileri bakımından bağımlı bağlantı noktası olmak ve merkezleştirici etkiyi haiz olması bakımından ise özerk bir aygıttır⁶². İşte hukuki ideoloji hem bir bağlantı noktası hem de merkezleştirici etkiye sahip olmasının yanı sıra dengelerin korunmasında veya yeniden kurulmasında da işlev görür ki; bu üretken sermayenin yeniden üretiminde can alıcı nokta olan canlı emek gücünün yeniden üretimin sağlar.

“Hukuk, kapitalist toplumsal formasyonda iktisadi pratikler ile toplumsal yapılar arasında sürekliliğin ve bu sürekliliğin korunumunun ve yeniden üretiminin dinamik faktörüdür, bireylerin öznelere dönüştürülmesinin somut ifadesidir⁶³”. Küçük özneye seslenen büyük özne rolü hukuki ideolojiye düşer; büyük özne hukuki kategoriler diliyle seslenir; böylece hukuki ideoloji tarafından çağırılan küçük özneler, hukuki özne olabilirler, belirtilmelidir ki; hukuk ideolojisi hak süjesini basitçe tanımaz; sermaye dolaşımına içkin olan ve hukuki ideolojiyi imkan dahiline sokan maddi pratikler yoluyla üretir⁶⁴. Bu noktada hukukun işlevi kapitalist üretim ilişkilerinin düzenli olarak işlenmesini hukuki-ahlaki ideolojiyi kullanarak sağlama ve üretim ve mübadele etmenlerinin maddi davranışını her an, her yerde ve durmak bilmeksizin müdahale ile düzenlemesidir⁶⁵. Hukuk üretim ilişkilerini ifade etmekle birlikte asla ilgili üretim ilişkilerini kendi kurallar sistemi içerisinde zikretmez; hatta tam tersi onları gizler⁶⁶. İlgili sağlama ve düzenleme sonucu bireyler bunu tek başlarına değiştiremediklerinden ötürü toplum düzeninin zorunluluğunu mecburen kabul ederler, özel olan emekçiler de egemen sınıfların hukuki ve ahlaki ideoloji ile sağladığı ve düzenlediği yerleşik düzen ile sömürüyü böyle bir kadere razı olma felsefesi ile birlikte almakla beraber⁶⁷; hukuki ideoloji emekçileri aynı zamanda muayyen kaderi seçmekte özgür ve serbest hukuki özneler olarak çağırır ve üretir. Bunu ise liberal hukuk ile özel hukukun birbirinden ayrılmayacak iki teması mülkiyet hakkı ve sözleşme özgürlüğü⁶⁸ aracılığıyla yapar. Burjuva hukukunun temel kavramı olan sözleşme özellikle işçi ile işveren arasında işçinin sömürülmesini ifade eden hukuki ilişkiyi (iş sözleşmesi) yasal forma sokarak; “mevcut ekonomik düzenin esaslı bir unsuru olarak bireyin, özel hukuk ilişkilerini, hukuk düzeninin sınırları içinde yapacağı sözleşmelerle istediği biçimde özgürce düzenleyebilme yetkisi⁶⁹” şeklinde ifade edilen sözleşme özgürlüğü ile de sınırlarını iyice genişletir ve taraflar arasındaki eşitliği sözde sağlar.

İş sözleşmesi, sözleşenler arasında özgürce kurulmuş sayılır. Oysa, bu

61 Ibid., s.195.

62 EKİCİ, 2013, s.275, 276.

63 Idem.

64 ÖZDEMİR, 2008, s. 198.

65 Ibid., s.178.

66 EKİCİ, 2013, s.271.

67 ALTHUSSER, Louis, **Filozof Olmayanlar İçin Felsefeye Giriş**, (Çev. İsmet Birkan), Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2016, s. 43.

68 AKMAN, Şefik Taylan, **Hukuk ve Politika İlişkisi - Hukukun Ekonomi Politik Analizi ve Liberal Hukuk Düzeninin Eleştirisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s.304.

69 Ibid., s.304, 305.

özgürlük aslında, taraflar arasındaki eşitliğin yasaca salt kağıt üzerinde kurulmasına dayanır. Sınıfsal konumları arasındaki ayrımın sözleşmelerinden birine verdiği güç, bu güçlü tarafın ötekisinin üzerindeki baskısı, iki tarafın gerçek ekonomik durumu, bütün bunlar yasayı hiç mi hiç ilgilendirmez. Ve iş sözleşmesi süresi boyunca, biri ya da öteki açıkça vazgeçmedikçe, her iki taraf da aynı haklardan yararlanıyor sayılır. Varsın ekonomik koşullar, işçiyi, sözüm ona hak eşitliğinin en son kırıntılarından da vazgeçmeye zorlamış bulunsun. Yasanın umurunda değildir bu⁷⁰.

Hukuk DİA'sı ahlaki ve hukuki ideoloji ile işlemesi sonucu, bir yandan üretim ilişkilerinin işleyişini düzenlerken bir yandan da hukuki ideolojisi sayesinde üretim ilişkilerinin yeniden üretimin her öznenin vicdanında ara vermeksizin sağlamaya katkıda bulunur⁷¹. Böylece işçilere özgür birey olarak seslenen hukuki ideoloji bir yandan onların sözleşme özgürlüğünü apaçık ortaya koyarken; iktisadi zorunlulukları perdeler. İşçi çalışıp çalışmamakta fiziksel ve kültürel yeniden üretimi ile yedek iş gücü ordusunun baskılarından azade bir biçimde tam serbestiye ve özgürlüğe sahip olarak görülür ve bunun şaşılacak yanı ortadan kalkar.

KAYNAKÇA

- AKMAN, Şefik Taylan, **Hukuk ve Politika İlişkisi - Hukukun Ekonomi Politik Analizi ve Liberal Hukuk Düzeninin Eleştirisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2016.
- ALBIAC, Gabriel, "Spinoza / Marx: Öznenin İnşası", **Marx'tan Spinoza'ya Spinoza'dan Marx'a: Güncel Müdahaleler**, (der. E. Canaslan, vd.), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s.297 - 306.
- ALTHUSSER, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, (Çev. Alp Tümertekin), 2. Basım, İthaki Yayınları, İstanbul, 2015.
- ALTHUSSER, Louis, **Filozof Olmayanlar İçin Felsefeye Giriş**, (Çev. İsmet Birkan), Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2016.
- ÇULHAOĞLU, Metin, **İdeolojiler Alanı ve Türkiye Örneği**, 2. Basım, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999.
- EAGLETON, Terry, **İdeoloji**, (Çev. Muttalip Özcan), 3. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
- EKİCİ, Ekrem, "Antonio Gramsci ve Louis Althusser: Hukuk İdeolojisinin Eleştirisi", **Marksist Devlet ve Hukuk Teorisi**, (der. T. Yelkenci), NataBene Yayınları, Ankara, 2013, s. 247 - 279.
- THERNBORN, Göran, **İktidarın İdeolojisi ve İdeolojinin İktidarı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.
- MARX, Karl, **Kapital - Ekonomi Politiğin Eleştirisi I. Cilt**, (Çev. Mehmet Selik & Nail Satılğan), 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2011.
- MARX, Karl, **Ücretli Emek ve Sermaye - Ücret Fiyat ve Kar**, 8. Basım, Sol Yayınları, Ankara, 2012.
- MARX, Karl & ENGELS, Friedrich, **Devlet ve Hukuk Üzerine**, (Der. / Çev. Rona Serozan), 3. Baskı, Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları, İstanbul, 2013.
- ÖZDEMİR, Ali Murat, **Sözün Mülkiyeti - Hukukun Ekonomi Politiği**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.
- ÖZDEMİR, Ali Murat, "Kolektif Emperyalizm", Kolektif Emperyalizm - Mağribden Maşrıka Dönüşümün Ekonomi Politiği, (der. A.M., Özdemir), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014, s. 29 - 92.

70 MARX, Karl & ENGELS, Friedrich, **Devlet ve Hukuk Üzerine**, (Der. / Çev. Rona Serozan), 3. Baskı, Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları, İstanbul, 2013, s. 68.

71 ALTHUSSER, 2015, s.139, 140.